

Το δίκτυο των ορεινών μονοπατιών στα Ζαγοροχώρια της Ηπείρου Ανάδειξη και αξιοποίηση στον 21^ο αιώνα

Μ. Μπαλοδήμου, Αρχιτέκτων Μηχανικός Α.Π.Θ., MSc K.U.Leuven,
Υποψήφια Διδάκτωρ, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Ε.Μ.Π.

Περίληψη

Η παρούσα ανακοίνωση αφορά στην περιγραφή και ανάλυση του ιδιαίτερου δικτύου επικοινωνίας μεταξύ των χωριών του ορεινού συμπλέγματος του Ζαγορίου στην Ήπειρο μέσω των μονοπατιών. Επιχειρείται μια ιστορική αναδρομή της δημιουργίας τους και της εξέλιξής τους, καταλήγοντας στο πως έχουν διαμορφωθεί σήμερα με την χάραξη των αμαξιτών δρόμων και πως εμπλέκονται το παλιό με το νέο δίκτυο. Μετά από μια σύντομη περιγραφή της ιστορικής εξέλιξης των οικισμών και του δικτύου επικοινωνίας, σε πρώτη φάση περιγράφεται η οδική σύνδεση του Ζαγορίου ως συνόλου με τους οδικούς άξονες γύρω του και σε δεύτερη φάση το εσωτερικό δίκτυο επικοινωνίας μεταξύ των χωριών που το αποτελούν.

Στην συνέχεια περιγράφονται κάποια χαρακτηριστικά παραδείγματα διαδρομών – μονοπατιών τα οποία έχουν σχέση με το παλιό υφιστάμενο δίκτυο αλλά και τουριστικές διαδρομές που προσελκύουν τους επισκέπτες, παρουσιάζοντας κατά το δυνατό την σημερινή τους κατάσταση.

Τέλος σημειώνονται κάποια συμπεράσματα για την κατάσταση στην οποία βρίσκονται και εκφράζονται κάποιες σκέψεις και προτάσεις για την αξιοποίηση και ανάδειξή τους.

1. Εισαγωγή

Ήπειρος, «*Άπειρος: η χώρα χωρίς πέρατα*», όνομα που δόθηκε στην περιοχή από τους θαλασσοπόρους που διασχίζανε την Αδριατική θάλασσα¹, κοιτάζοντας το ορεινό ανάγλυφο της οροσειράς της Πίνδου. (Χάρτης 1)

Χάρτης 1. Η Ήπειρος στην Ελλάδα
Map 1. Epirus in Greece

Χάρτης 2. Το Ζαγόρι στην Ήπειρο
Map 2. Zagori in Epirus

¹ Σακελλαρίου Μ.Β., (επιμ.) *Ήπειρος 4000 Χρόνια. Ελληνικής ιστορίας και πολιτισμού*, Συλλογικός τόμος, εκδοτική Αθηνών Α.Ε., Αθήνα 1997, σελ. 28

Είναι ένας τόπος εντυπωσιακός, με ογκώδεις και ψηλές οροσειρές, ποτάμια, χαράδρες, φαράγγια, δάση, οροπέδια, παραλίες αλλά και οικισμούς. Το μεγαλύτερο τμήμα της Ηπείρου είναι ορεινό, αλλά έχει και αξιοσημείωτα παράλια, στα οποία εκβάλουν πολλά από τα ποτάμια της δημιουργώντας εύφορες πεδιάδες. Οι παραθαλάσσιες πόλεις της από την αρχαιότητα λειτουργούσαν ως λιμάνια εξυπηρετώντας τους θαλάσσιους δρόμους κάθε ιστορικής εποχής.

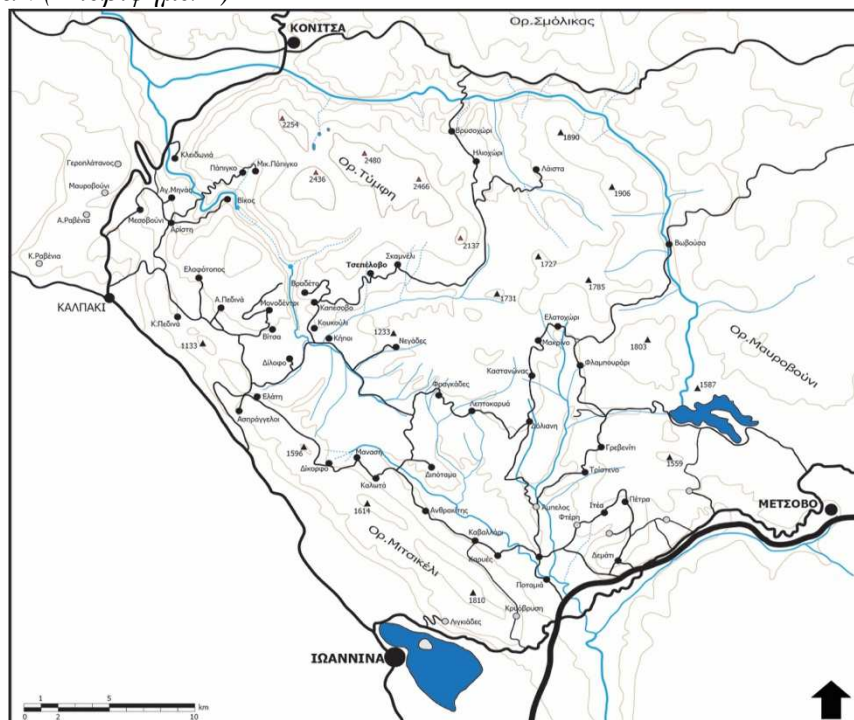
Στο ορεινό τμήμα της Ηπείρου κυριαρχεί η οροσειρά της Πίνδου. Στο βόρειο τμήμα της, τα μεγάλα όρη είναι ο Σμόλικας, ο Γράμμος, η Τύμφη και το Μιτσικέλι (απέναντι και Β-Α των Ιωαννίνων), ενώ στο νότιο τμήμα τα Τζουμέρκα, το Μακρυνόρος και ο Τυμφρηστός. Τα βασικά ποτάμια που διασχίζουν τα όρη αυτά είναι ο Αώος, ο Άραχθος, ο Καλαμάς, ο Αχέροντας και ο Λούρος, μαζί βέβαια με πολλούς παραπόταμους.

Το πολύπλοκο σύστημα του ρου των ποταμών αυτών, το οποίο διαβρώνει με τα χρόνια τους ορεινούς όγκους για να βρει το δρόμο του προς την θάλασσα, έχει διαμορφώσει κατά πολύ την γεωμορφολογία του τόπου, η οποία επηρεάζει πολλούς παράγοντες όπως την επικοινωνία, το εμπόριο, τους οικισμούς και την ενασχόληση των κατοίκων ανά τους αιώνες.

Το αντικείμενο της παρούσας εισήγησης αφορά στον τομέα της επικοινωνίας μέσω των χερσαίων μονοπατιών στην γεωγραφική ενότητα του Ζαγορίου της οποίας τα βασικά χαρακτηριστικά είναι τα όρη, τα ποτάμια και το δίκτυο των οικισμών.

2. Τα Ζαγοροχώρια – μια σύντομη περιγραφή

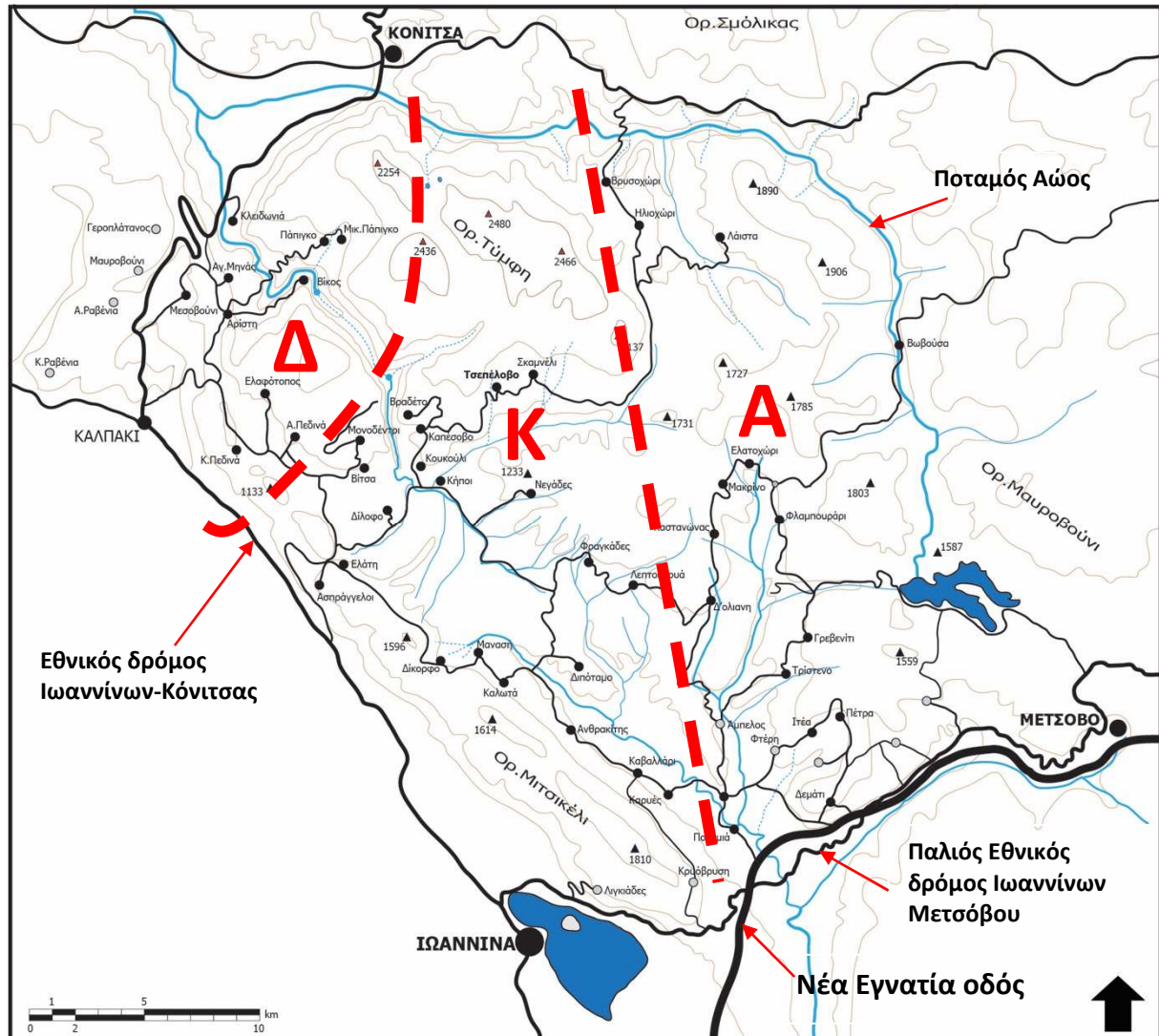
Στην καρδιά του ορεινού αυτού ανάγλυφου, ανάμεσα από τις κορυφές της Τύμφης και του Μιτσικελίου, τον ποταμό Αώο, τον παλαιό εθνικό δρόμο Ιωαννίνων - Μετσόβου και τον δρόμο Ιωαννίνων – Κόνιτσας, βρίσκονται τα χωριά του Ζαγορίου σε υψόμετρο που κυμαίνεται από τα 650 έως τα 1340 μέτρα με μέσο υψόμετρο στο Κεντρικό Ζαγόρι τα 1000 περίπου μέτρα². (Σκαρίφημα 1)

Σκαρίφημα 1. Γεωγραφική οριοθέτηση του Ζαγορίου
Sketch 1. Geographical boundaries of Zagori

² Χρηστίδης, Β., *Η Αρχιτεκτονική του Κ. Ζαγορίου - το παράδειγμα του Κουκουλιού*, том Α, Ριζάρειον Ίδρυμα, Αθήνα 2004, σελ 25.

Κατηγοριοποιούνται γεωγραφικά σε Ανατολικό (ή Βλαχοζάγορο³), Δυτικό (ή Παπιγγινό⁴) και Κεντρικό (ή Βοϊνικό⁵) και ο αριθμός τους ανέρχεται σήμερα σε 45 χωριά. Από την μελέτη των ιστορικών πηγών παρατηρείται ότι τα γεωγραφικά όρια του Ζαγορίου παραμένουν περίπου ίδια στο πέρασμα των χρόνων, ενώ ο αριθμός τους μεταβάλλεται. (Σκαρίφημα 2)

Σκαρίφημα 2. Γεωγραφική κατηγοριοποίηση χωριών Ζαγορίου
Sketch 2. Geographical location of villages in Zagori

Στο πλαίσιο της παρούσας εισήγησης δεν εμπίπτει η αναλυτική περιγραφή της ιστορικής εξέλιξης των οικισμών. Κρίνεται όμως σκόπιμο, για να υπάρχει μια εικόνα του τι κατάσταση επικρατούσε μέχρι τη σημερινή εποχή, να αναφερθούν τα παρακάτω συνοπτικά ιστορικά στοιχεία.

Η πρώτη γραπτή αναφορά για τα Ζαγοροχώρια είναι το 1319 σε Χρυσόβουλο του Ανδρόνικου Β' και η τεκμηριωμένη ιστορία των οικισμών του Ζαγορίου ουσιαστικά ξεκινά το 1430 με την κατάκτηση της Ηπείρου από τους Οθωμανούς. Οι βασικές πηγές

³ Στα χωριά αυτά είχαν εγκατασταθεί Βλάχοι και τα περισσότερα ήταν βλαχόφωνα.

⁴ Αναφορές για το Πάπιγκο υπήρχαν από τον 14ο αιώνα και ως ξεχωριστή επαρχία από το Ζαγόρι

⁵ Στο Κεντρικό Ζαγόρι ανήκουν τα περισσότερα χωριά που υπέγραψαν την συνθήκη του Βοϊνικού το 1431, ενώ αργότερα ενσωματώθηκαν σε αυτή και τα υπόλοιπα χωριά του Ζαγορίου.

πληροφόρησης για την ιστορία των Ζαγοροχωρίων είναι τα βιβλία των Π.Αραβαντινού⁶ (1856) και του Ι.Λαμπρίδη⁷ (1889), οι οποίοι αντλούν μεγάλο μέρος του υλικού τους από χρονικά πόλεων και μοναστηριών, Οθωμανικά διατάγματα και φορολογικά κατάστιχα (*δεφτέρια* – *defter*) καθώς και σαλναμέδες (επετηρίδες)⁸. Οι πληροφορίες που αντλούνται από το παραπάνω υλικό είναι ότι η περιοχή κατοικείται συνεχώς από τον 6^ο αι., το 1204 ανήκει στο Δεσποτάτο της Ηπείρου και από τον 16^ο έως τον 18^ο αι. παρατηρούνται οι μεγαλύτερες οικιστικές μεταβολές.

Πιο συγκεκριμένα είναι γνωστό ότι το 1431, υπήρχαν στο κεντρικό και ανατολικό Ζαγόρι τουλάχιστον 14 χωριά, αυτά που συμμετείχαν στην *Συνθήκη του Βοϊνίκου*⁹. Από τα Οθωμανικά φορολογικά κατάστιχα (*defter*), τα αυτοκρατορικά διατάγματα και τα χρονικά, τεκμηριώνεται ότι το 1564 τα Ζαγοροχώρια ήταν 58, το 1678 ήταν 60 και τον 18^ο αι. έγιναν 46 (περίπου όσα είναι και σήμερα). Υπήρξαν μετακινήσεις πληθυσμών, διάλυση χωριών ή ενσωμάτωσή τους σε άλλα, φαινόμενα τα οποία οφείλονταν κυρίως σε ληστρικές επιδρομές, οικονομικούς παράγοντες, εδαφικά προβλήματα, λειψυδρία, κακό κλίμα και θανατηφόρες επιδημίες.

Σήμερα, ο Δήμος Ζαγορίου στην επίσημη ιστοσελίδα του αναφέρει 45 τοπικές κοινότητες που απαρτίζουν τα Ζαγοροχώρια.

3. Το δίκτυο επικοινωνίας στο παρελθόν και σήμερα

Επειδή τα γεωγραφικά όρια του Ζαγορίου είναι πάρα πολύ σαφή, είτε γίνεται αναφορά στο παρελθόν είτε στο παρόν, πάντα αυτή η περιοχή αντιμετωπίζεται ως ένα αυτόνομο σύνολο ή ομάδα χωριών. Οπότε, δεν θα μπορούσε να αποκλίνει από αυτήν την αντιμετώπιση και η περιγραφή του οδικού δικτύου (αμαξιτών δρόμων, μουλαρόδρομων και μονοπατιών).

Το οδικό δίκτυο επικοινωνίας μπορεί να χωριστεί σε δύο βασικές κατηγορίες και να αναλυθεί η κάθε μία χωριστά. Δύο πρώτοι χαρακτηρισμοί που μπορούν να δοθούν σε αυτές τις δύο κατηγορίες είναι: Το εξωτερικό και το εσωτερικό δίκτυο, εννοώντας ως εξωτερικό την σύνδεση τμημάτων του Ζαγορίου με πόλεις και πρωτεύοντες οδικούς άξονες της Ηπείρου και ως εσωτερικό την επικοινωνία μεταξύ των χωριών, προς βοσκοτόπια, καλλιέργειες και μύλους (τα τρία τελευταία περισσότερο στο παρελθόν).

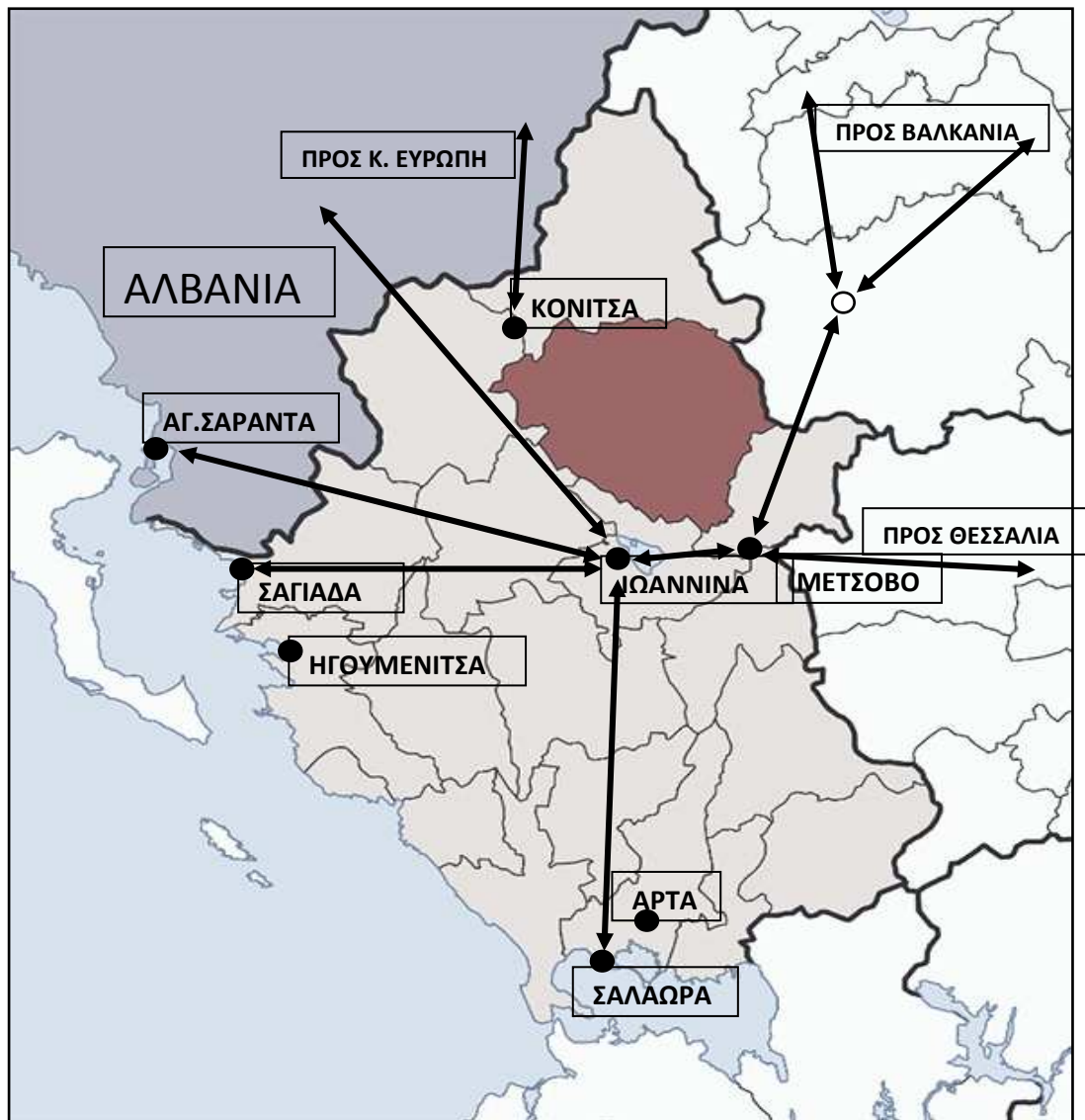
Στο σημείο αυτό κρίνεται σκόπιμο να αναφερθεί ότι οι εμπορικές ρότες των караβανιών δεν διέσχιζαν το Ζαγόρι λόγω της γεωμορφολογίας του, παρόλο που την εποχή της εμπορικής και οικονομικής άνθησης του Ζαγορίου (18^{ος} – 19^{ος} αιω.) ένα πολύ μεγάλο μέρος του εμπορίου των Ιωαννίνων ήταν στα χέρια των Ζαγορίσιων. Το μεγάλο εμπορικό κέντρο ήταν τα Ιωάννινα τα οποία είχαν χερσαία και θαλάσσια σύνδεση με άλλα μεγάλα αστικά και εμπορικά κέντρα της εποχής. Τα λιμάνια της Σαλαώρας, της Σαγιάδας και των Αγ. Σαράντα εξυπηρετούσαν τη σύνδεση με την Ιταλία και την Κέρκυρα. Για την Μακεδονία και τα Βαλκάνια οι δρόμοι ήταν μέσω Κόνιτσας ή Γρεβενών, για Θεσσαλία μέσω Μετσόβου ή τα βουνά των Τζουμέρκων και για πιο νότιους προορισμούς μέσω Άρτας. (*Σκαρίφημα 3*)

⁶ Αραβαντινός, Π., *Χρονογραφία της Ηπείρου των τε ομόρων Ελληνικών και Ιλλυρικών χωρών*, τομ. Α + Β, τυπ. Σ.Κ.Βλαστού, εν Αθήναις 1856.

⁷ Λαμπρίδης, Ι., *Ηπειρωτικά Μελετήματα*, (Ιωάννινα - Αλή Πασάς – Κούρεντα και Τσαρκοβίτσα – Καστανοχώρια – Μαλακάσι – Ιερά Σκηνώματα – Πωγόνι – Ζαγόρι – Σούλι), τομ.Β', τεύχη 1-10, β' έκδοση, εκδ. Ε.Η.Μ., Ιωάννινα 1993.

⁸ Μεγάλο μέρος του υλικού αυτού έχει χαθεί ή καταστραφεί σήμερα και τα μόνο τεκμήρια που έχουμε είναι ότι έχουν καταγράψει και αποδελτιώσει στα βιβλία τους οι Αραβαντινός και Λαμπρίδης.

⁹ Συνθήκη μεταξύ Καρά Σινάν Πασά και 14 χωριών του Ζαγορίου με την οποία δήλωσαν υποταγή στέλλοντας κάθε χρόνο στην Κωνσταντινούπολη χρηματα και έναν αριθμό ανδρών οι οποίοι θα υπηρετούσαν ως ιπποκόμοι (βοϊνάκ) τον στρατό του Σουλτάνου για 1 με 2 μήνες, με αντάλλαγμα την αυτοδιοίκηση και άλλα προνόμια.

Σκαρίφημα 3. Οι δρόμοι των εμπορικών караβανιών του 19^{ου} αι. από τα Ιωάννινα
Sketch 3. Routes used for commerce from Ioannina in the 19th century.

3α. Το εξωτερικό δίκτυο

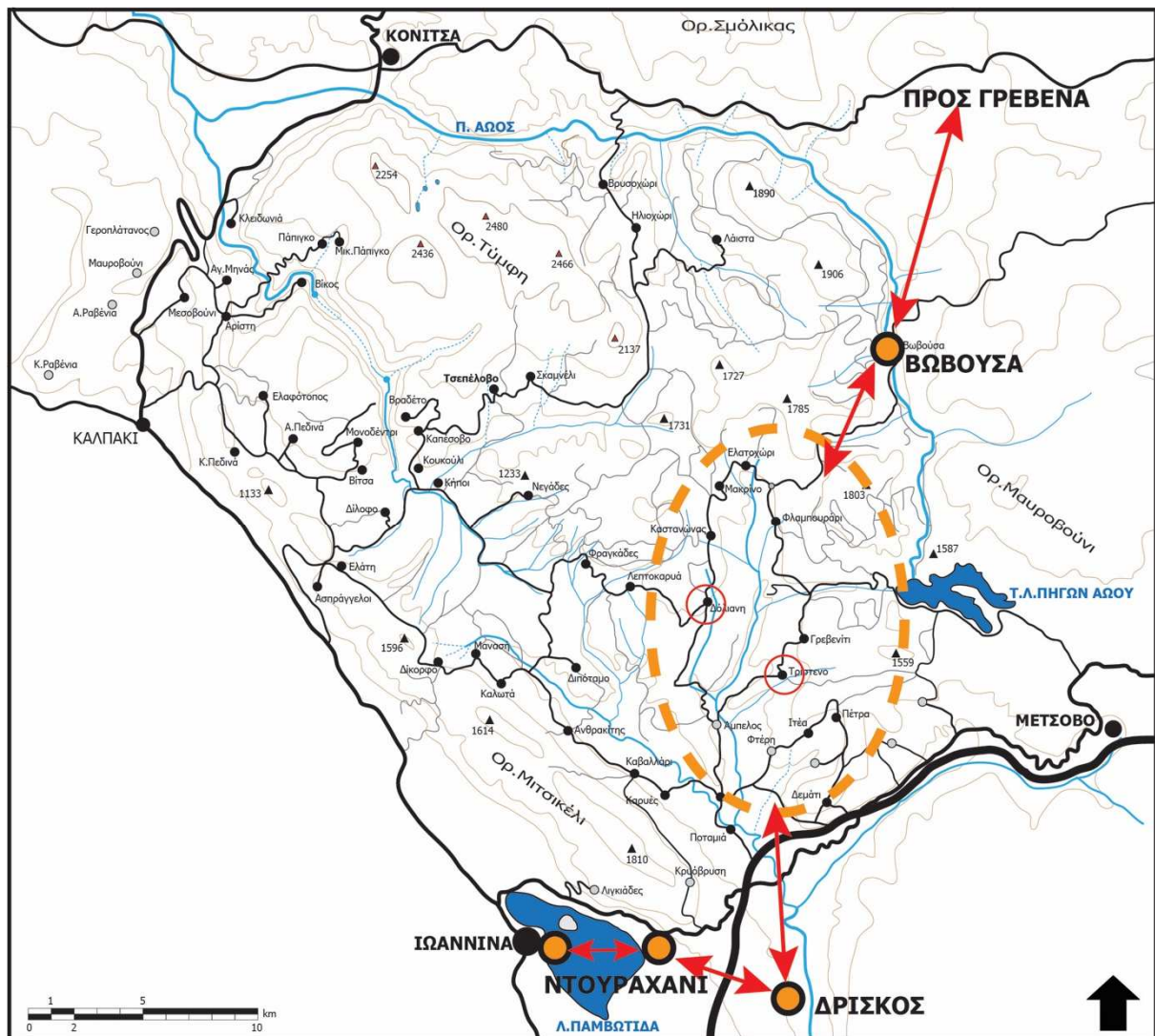
Όπως έχει ήδη αναφερθεί το Ζαγόρι χωρίζεται σε τρεις ενότητες: Ανατολικό, Δυτικό και Κεντρικό. Κάθε μια από αυτές είχε πρόσβαση προς και από τους πρωτεύοντες οδικούς άξονες που οδηγούσαν στα Ιωάννινα ή σε άλλα αστικά κέντρα. Η οικονομία του Ζαγορίου ήταν προσανατολισμένη περισσότερο προς τα Ιωάννινα, οπότε οι περισσότεροι και βασικότεροι δρόμοι ήταν προς τα εκεί. Αυτό δεν σημαίνει ότι δεν υπήρχαν και συνδέσεις με άλλους προορισμούς όπως η Κόνιτσα και τα Γρεβενά, στα οποία θα γίνει αναφορά στη συνέχεια.

Το Ανατολικό Ζαγόρι ή Βλαχοζάγορο, είναι σήμερα το λιγότερο "τουριστικό" τμήμα του Ζαγορίου, παρόλο που δεν υστερεί σε φυσικό κάλος. Βρίσκεται στην ένωση των δύο μεγάλων φυσικών Δρυμών, Αώου και Βάλια-Κάλντα και τα χωριά που το απαρτίζουν είναι πιο διάσπαρτα και καταλαμβάνουν μια μεγάλη γεωγραφική ενότητα. Από αυτήν την ενότητα του Ζαγορίου ο συντομότερος δρόμος για τα Ιωάννινα ήταν στο νότιο τμήμα μέσω του χωριού Δρίσκος, μετά στο Ντουραχάνι για να καταλήξει στην ανατολική πλευρά της λίμνης των Ιωαννίνων απ' όπου με καϊκια την διέσχιζαν και έφταναν στην Σκάλα, κοντά στα ταμπάκικα της Σιαράβας και το Νοτιοδυτικό άκρο του φρουρίου¹⁰. (Σκαρίφημα 4)

¹⁰ Παπαβρανούσης, Σ., "Οι συγκοινωνίες, οι δρόμοι και τα γεφύρια στο Ζαγόρι άλλοτε και τώρα", σελ. 167-178

Ένας άλλος δρόμος στην βόρεια άκρη του Αν. Ζαγορίου και μέσω του χωριού της Βωβούσας ήταν η σύνδεση με τα Γρεβενά και την Δυτική Μακεδονία. Από τον δρόμο αυτό ανεφοδιαζόταν το Ζαγόρι και τα Ιωάννινα με σιτηρά και οικοδομική ξυλεία. Ήταν ένας πολύ δύσκολος δρόμος που διέσχισε τα βουνά της Πίνδου στις χαμηλότερες διαβάσεις (έως τα 1500μ) αλλά λειτουργούσε μόνο τους θερινούς μήνες διότι τον χειμώνα ήταν απροσπέλαστος.¹¹

Αξίζει να σημειωθεί ότι στην νότια συνέχεια της αρτηρίας αυτής έως τα Ιωάννινα μέσω Τριστένου και Δόλιανης υπήρχαν πολλά γεφύρια και σημεία της ήταν λιθостρωμένα.

Σκαρίφημα 4. Σύνδεση Ανατολικού Ζαγορίου με Ιωάννινα και Γρεβενά
Sketch 4. Connection of Eastern Zagori with Ioannina and Grevena

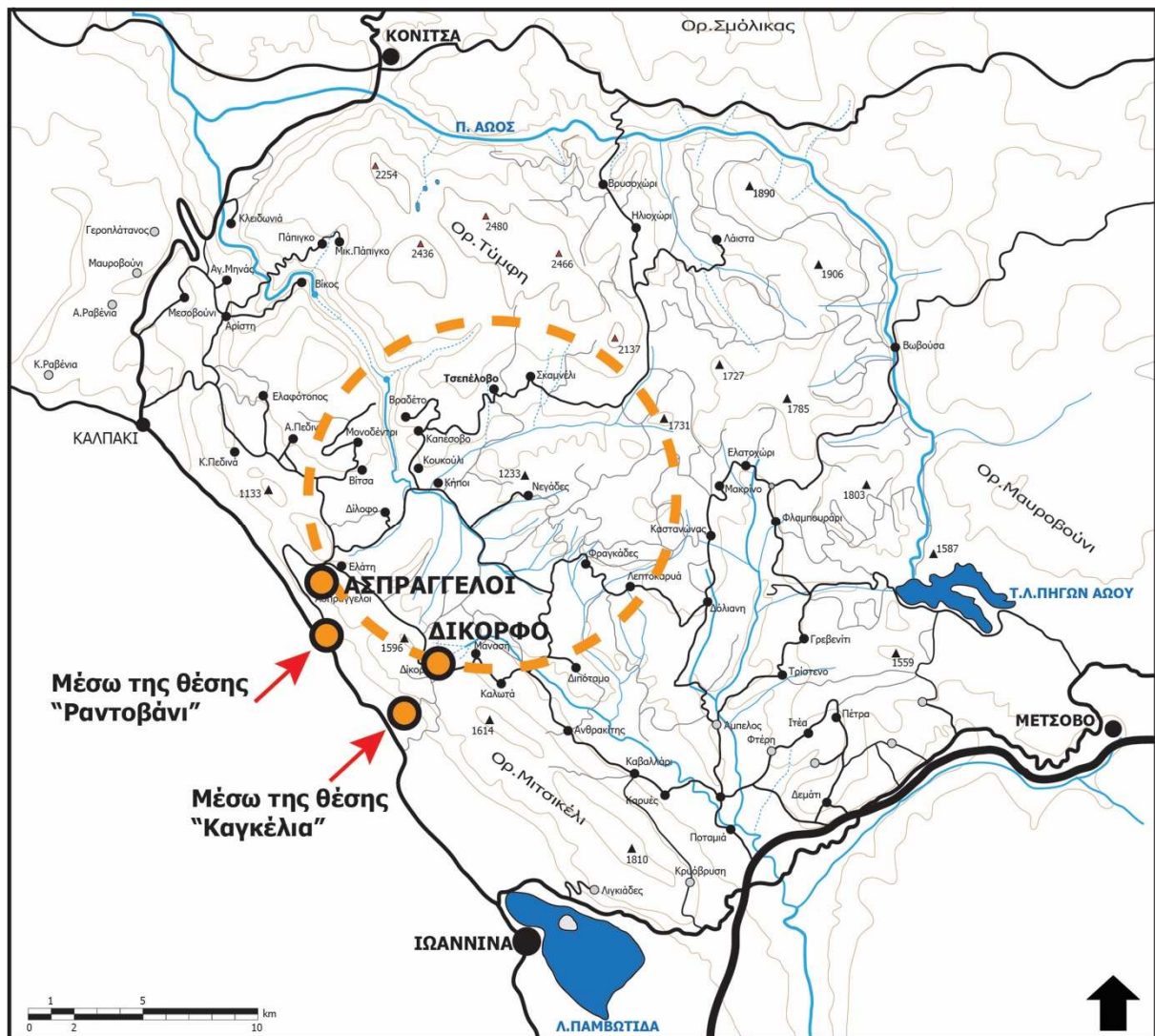
Για το Κεντρικό Ζαγόρι ή Βοϊνικό η πρόσβαση από τον πρωτεύοντα οδικό άξονα Ιωαννίνων - Καλπακίου μπορούσε να γίνει από δύο σημεία ανάλογα με τα χωριά προορισμού. Για τα χωριά που βρίσκονται στην βόρεια πλευρά του Μιτσικελίου (Δίκορφο, Μανασσή, Καλωτά κλπ) λίγο πριν το σημερινό χωριό Ασφάκα ακολουθούσε ανατολικά (δηλ. δεξιά του δρόμου από Ιωάννινα για Καλπάκι) το μονοπάτι προς το χωριό Περιβλεπτος και

Πρακτικά Β' Συμπόσιου Λόγου – ο Λόγος για το Ζαγόρι, εκδ. Το Ζαγόρι μας, Ιωάννινα 19-20 Νοεμβρίου 1988, σελ. 170

¹¹ Παπαβρανούσης, Σ., Ο.π. σελ. 173

ανέβαινε στο Μιτσικέλι από ένα λιθόστρωτο καλντερίμι αποκαλούμενο «Καγκέλια»¹² για να φτάσει στο ύψος του χωριού Δίκορφο και μετά να κατευθυνθεί και στα υπόλοιπα χωριά του Κεντρικού Ζαγορίου.

Η άλλη πρόσβαση ήταν δεξιά λίγο μετά την σημερινή διασταύρωση για το Ζαγόρι μετά το χωριό Μεταμόρφωση (πρώην Καρυές) στο σημείο της «Βρύσης του Πασά». Μέσω της τοποθεσίας «Ραντοβάνι»¹³ γινόταν η ανάβαση από χαμηλότερα σημεία του Μιτσικελίου για να καταλήξει στο χωριό Ασπράγγελοι από όπου πλέον άρχιζε το εσωτερικό δίκτυο μονοπατιών για όλα τα υπόλοιπα χωριά. (Σκαρίφημα 5)

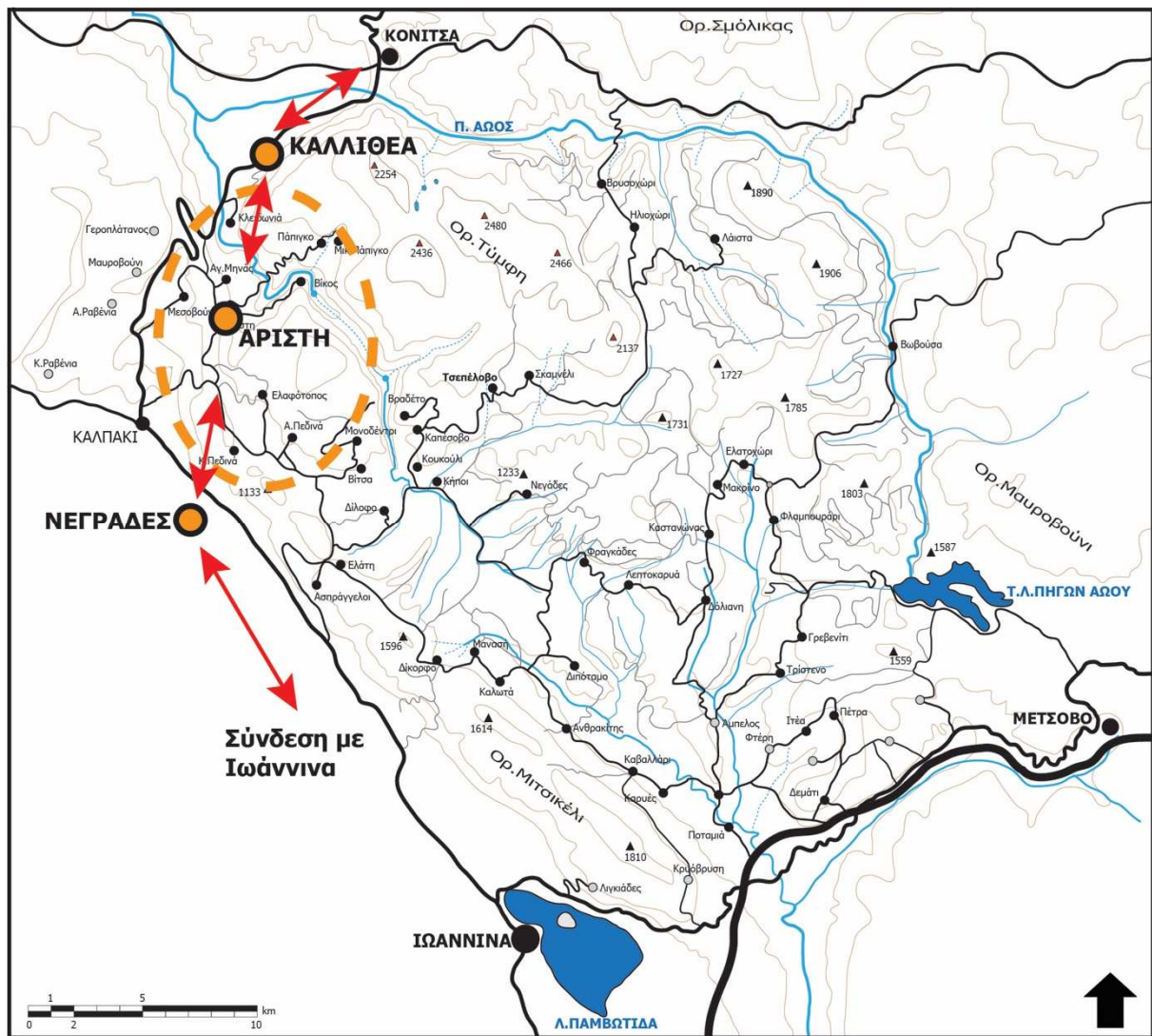

Σκαρίφημα 5. Προσβάσεις προς Κεντρικό Ζαγόρι
Sketch 5. Access to central Zagori

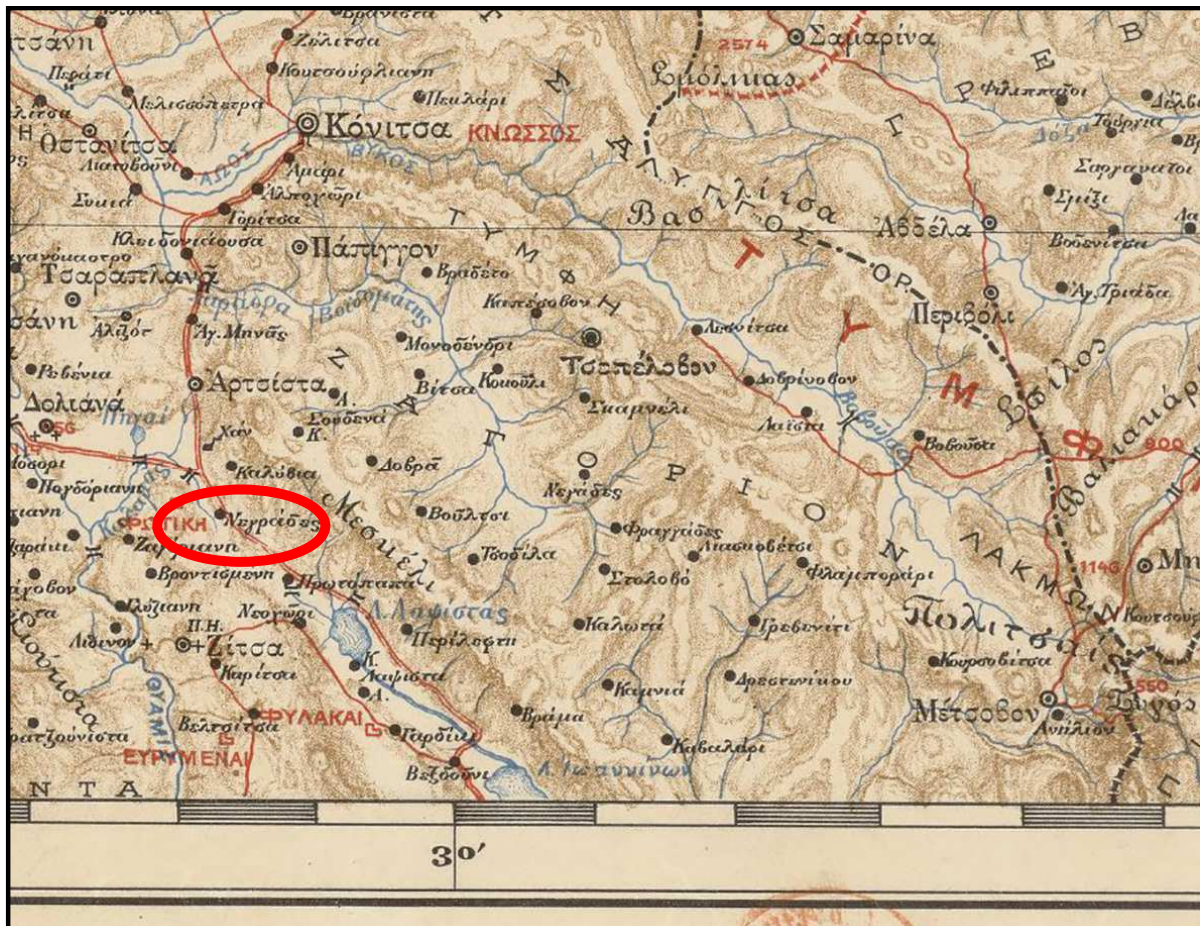
¹² Λαμπρίδης, Ι., *Περί των εν Ηπείρω Αγαθοεργημάτων*, Μέρος δεύτερον, εν Αθήναις τύποις Γεωργίου Κιούση, 1880, σελ. 79

¹³ Παπαβρανούσης, Σ., ο.π., σελ 170

Στο Δυτικό Ζαγόρι ή Παπιγγινό μπορούσε κανείς να φτάσει μέσω του κεντρικού δρόμου Ιωαννίνων – Κόνιτσας από την περιοχή της Καλλιθέας, εάν ερχόταν από την Κόνιτσα, ή όπως αναφέρει και ο Σ. Παπαβρανούσης από την κοιλάδα του Βοϊδομάτη την οποία θεωρεί ως παλιότερη και πιο φυσική πρόσβαση. Ερχόμενοι όμως από τα Ιωάννινα και σύμφωνα με τον χάρτη του Χρυσόχου του 1897 ο δρόμος για την Αρίστη διερχόταν από τον Πρωτόπαπα και τους Νεγράδες, χωριά που σήμερα βρίσκονται δυτικά και εκτός του κεντρικού δρόμου Ιωαννίνων – Καλπακίου – Κόνιτσας. Από τους Νεγράδες δείχνει να υπάρχει κατευθείαν δρόμος προς την Αρίστη. (Σκαρίφημα 6)

Σκαρίφημα 6. Προσβάσεις προς Δυτικό Ζαγόρι
 Sketch 6. Access to western Zagori

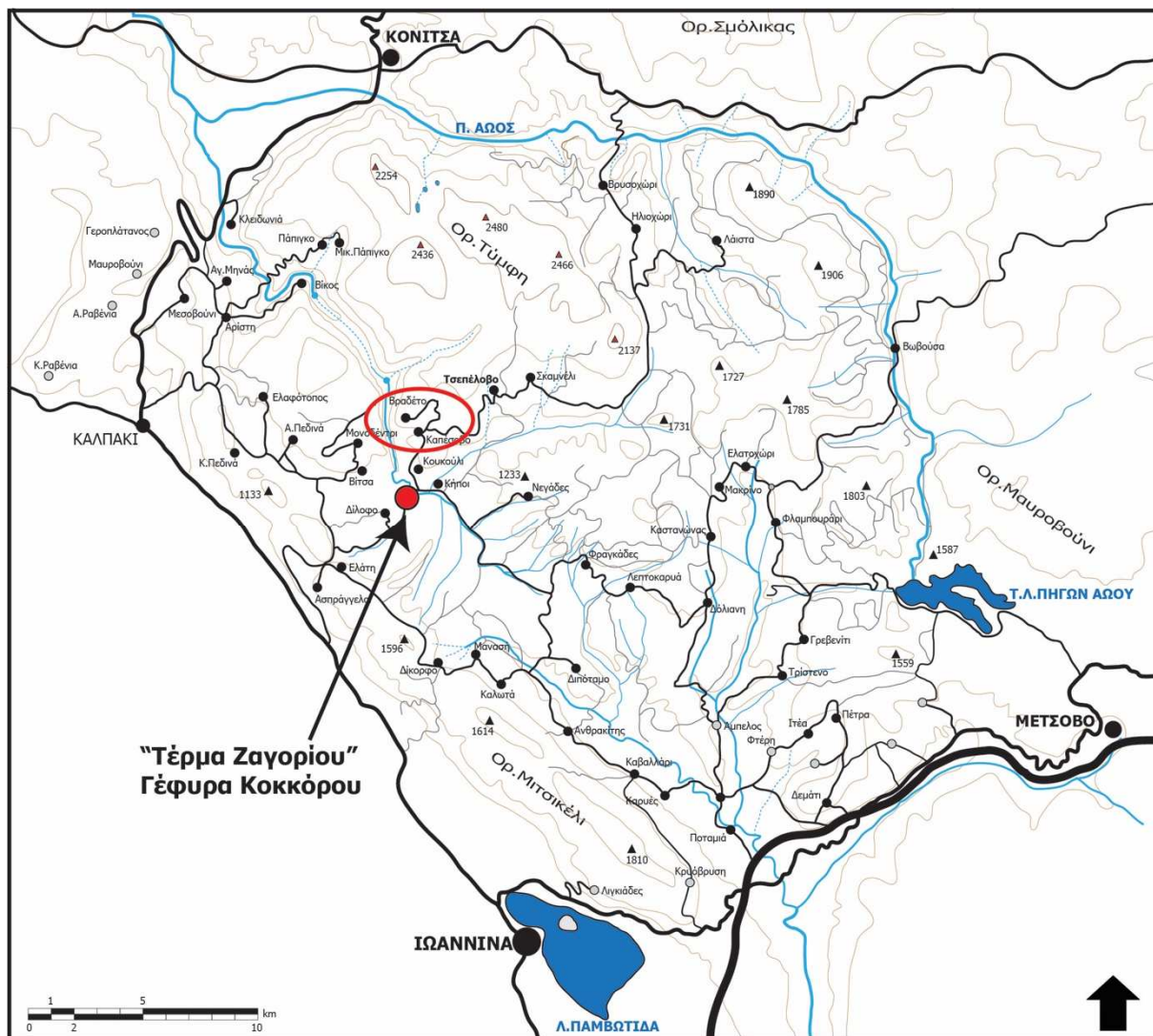

Χάρτης 3. Απόσπασμα από τον χάρτη του Χρυσόχου 1897
 Map 3. Part of Chrysohoos map 1897

3β. Το εσωτερικό δίκτυο

Μετά την συνοπτική περιγραφή της σύνδεσης των ενοτήτων του Ζαγορίου με τους πρωτεύοντες οδικούς άξονες γύρω από αυτό, εξετάζεται και ο πυρήνας αυτού του κλειστού δικτύου το οποίο σε πάρα πολλά σημεία εξυπηρετεί τελείως διαφορετικούς σκοπούς και ανάγκες. Το δίκτυο των αμαξιτών δρόμων στα Ζαγοροχώρια είναι σχετικά πρόσφατο. Η διάνοιξή τους άρχισε την εποχή του μεσοπολέμου ξεκινώντας για το Κεντρικό Ζαγόρι και ακολουθώντας την χάραξη που είχε το μονοπάτι από το Ραντοβάνι προς τους Ασπραγγέλους όπως αναφέρθηκε προηγουμένως. Ο πρώτος αυτός αμαξιτός δρόμος έφτασε λίγο πριν το 1940 στο γεφύρι του Κοκκόρου (μετά την διασταύρωση για το χωριό Δίλοφο και πριν την διασταύρωση για Κήπους και Καπέσοβο) και το σημείο αυτό λεγόταν «Τέρμα Ζαγορίου». Την ίδια εποχή διανοίχτηκε από τον στρατό στοιχειωδώς μια διακλάδωση, μετά τους Ασπραγγέλους, προς τα Κάτω Πεδινά και τον Ελαφότοπο¹⁴. Η διάνοιξη του δρόμου προς τα υπόλοιπα χωριά έγινε μετά το 1955. Στο Βραδέτο, που έχει και το μεγαλύτερο υψόμετρο 1340μ. το αυτοκίνητο έφτασε την δεκαετία του 1970. (Σκαρίφημα 7)

¹⁴ Παπαβρανούσης,η Σ., Ο.π., σελ. 175

Σκαρίφημα 7. Τα χωριά και το δίκτυο των αμαξιτών δρόμων
Sketch 7. Villages and roads in Zagori

Μέχρι την διάνοιξη των αμαξιτών δρόμων τον 20^ο αιώνα, η επικοινωνία διεξαγόταν αποκλειστικά μέσω των μονοπατιών ή των μουλαρόδρομων που σημαίνει ότι υπάρχουν εδώ και πολλές εκατοντάδες χρόνια, από τότε που κατοικήθηκε η περιοχή και δημιουργήθηκαν οι οικισμοί. Πολλοί από τους νέους δρόμους διανοίχθηκαν πάνω στις παλιές χαράξεις των μονοπατιών και άλλοι σε νέες. Αυτό εν μέρει συμβαίνει διότι τα μονοπάτια μπορούσαν να ακολουθήσουν σύντομες γεωγραφικά διαδρομές με έντονες υψομετρικές διαφορές, ενώ οι αμαξιτοί δρόμοι προσαρμόζονται, αναγκαστικά, περισσότερο στο ανάγλυφο του εδάφους.

Οι αλλαγές που προέκυψαν στο δίκτυο είχαν και τα εξής αποτελέσματα ή συνέπειες:

- Μονοπάτια τα οποία συνέδεαν χωριά, μετατράπηκαν σε δρόμους.
- Μονοπάτια πάνω στα οποία δεν ήταν δυνατή η χάραξη του νέου δρόμου, μπήκαν σε αχρηστία ή μειώθηκε κατά πολύ η χρήση τους.

Λιγότερο απ' όλα επηρεάστηκαν τα μονοπάτια για την διακίνηση των αιγοπροβάτων και των βοοειδών, ιδίως στα μεγάλα υψόμετρα.

Η εικόνα που προκύπτει σήμερα από το οδικό δίκτυο στο εσωτερικό του Ζαγορίου είναι μια «μίξη» των παλιών και των νέων χαράξεων. Το ζητούμενο τώρα πλέον είναι, εάν και πως είναι δυνατόν να αναδειχθεί το εξαιρετικό παλαιό δίκτυο των μονοπατιών, ακολουθώντας τις ανάγκες του ανθρώπου που ζει στον 21^ο αιώνα. Πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι ο κόσμος που θα θελήσει να διαβεί τα μονοπάτια αυτά δεν θα το κάνει από την ανάγκη

της μετάβασης για λόγους επιβίωσης ή από τις απαιτήσεις της καθημερινής ζωής. Θα το κάνει για αναψυχή ή για μελέτη της περιοχής για διάφορους επιστημονικούς σκοπούς.

Ποιοι ήταν όμως οι δρόμοι στο Ζαγόρι πριν τον 20^ο αιώνα; Μια έρευνα πάνω στα μονοπάτια μέσα από τις ιστορικές πηγές θα βοηθούσε πολύ στην προσπάθεια της ανάδειξης των υπαρχόντων και στην ανεύρεση ίσως των εγκαταλελειμμένων και χαμένων μέσα στην οργιώδη βλάστηση του τόπου. Πολύ συνοπτικά αναφέρονται παρακάτω τα δεδομένα από τα ιστορικά στοιχεία (βιβλία και χάρτες) που βοήθησαν στο να υπάρχει σήμερα μια εικόνα του δικτύου των μονοπατιών αυτών.

Θα περίμενε κανείς να βρεθούν πολύτιμες πληροφορίες από τα κείμενα των Ευρωπαϊών περιηγητών του 18^{ου} και ιδίως του 19^{ου} αιώνα, εάν βέβαια διέσχιζαν το Ζαγόρι. Οι διαδρομές που ακολουθούσαν κατά κανόνα ήταν οι ρότες των караβανιών και οι δρόμοι που συνέδεαν τα αστικά κέντρα της εποχής. Αναφορές υπάρχουν για το Ζαγόρι αλλά όχι λεπτομερής περιγραφή του οδικού του δικτύου. Τα χωριά που αναφέρονται είναι λίγα και αυτά που είχαν άμεση σύνδεση με τους πρωτεύοντες οδικούς άξονες εκτός Ζαγορίου.

Αντιθέτως οι Έλληνες Ηπειρώτες λόγιοι του 19^{ου} αι. (Ι.Λαμπρίδης και Π.Αραβαντινός) μας δίνουν πολύτιμες πληροφορίες. Ειδικά ο Ι.Λαμπρίδης με το δίτομο έργο του, του 1880 «*Περί των εν Ηπείρω Αγαθοεργημάτων*» στο οποίο καταγράφει για όλη την Ήπειρο, εκτός των άλλων και τις δωρεές που έγιναν για δημόσια έργα όπως κατασκευή λιθόστρωτων μονοπατιών και γεφυρών. Ενδεικτικά αξίζει να σημειωθεί το παρακάτω απόσπασμα από τον δεύτερο τόμο του έργου του στο κεφάλαιο περί των *Γενικών Αγαθοεργημάτων του Τμήματος Ζαγορίου*, όπου περιγράφει την κατασκευή ή επισκευή τεσσάρων οδών στο Ζαγόρι:

«...η από της καλούμενης γέφυρας του Εβραίου αρχομένη, διήκουσα δε δι'όλου του Ξηροποτάμου, ήτις απολήγει πλησίον της Δοβράς. Ταύτην κατασκεύασε μεν δια 10.000 γρόσια (1846) ο εκ Νεγάδων Γεώργιος Καραστάθης, κακώς επιστατήσαντος του εκ κόμης Κουκούλιον Κ. Χατζιόγλου, επισκεύασε δε (1872) η αυτή κυρία Αλ. Παπάζογλου...»¹⁵

Τα ίχνη αυτής της «οδού» σήμερα είναι σχεδόν ανύπαρκτα, αλλά ο αμαξιτός δρόμος χαραχτηκε και ανοίχτηκε ακριβώς δίπλα της.

Εκτός από τα κείμενα βοηθούν στην αναγνώριση και οι παλιοί χάρτες των περιηγητών και των χαρτογράφων κάθε εποχής. Συνδυάζοντας όμως τις πληροφορίες από όλες αυτές τις πηγές μαζί με την επιτόπια παρατήρηση μπορούν να βγουν συμπεράσματα.

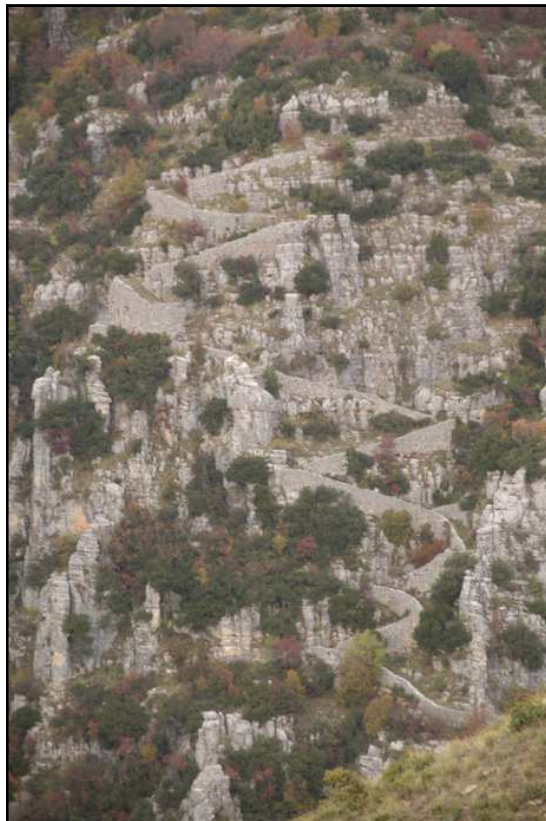
Είναι αυτονόητο ότι σε όλα τα χωριά κατέληγε τουλάχιστον ένα μονοπάτι. Ανάλογα με την θέση τους και το πόσο σημαντικά ήταν, σε μερικά από αυτά οδηγούσαν δύο ή και τρία μονοπάτια. Επίσης στα χωριά κοντά στους πρόποδες των ψηλών δυσδιάβατων βουνών τα μονοπάτια τερμάτιζαν, ενώ στα πιο κεντρικά χωριά τα μονοπάτια τα διέσχιζαν και συνεχιζόταν η πορεία προς άλλους προορισμούς.

Από τα κείμενα που καταγράφουν τα έργα και τις δαπάνες, προκύπτει ότι αρκετά από τα μονοπάτια ήταν λιθόστρωτα. Τα ίχνη τους σήμερα είναι σχεδόν ανύπαρκτα με ελάχιστες εξαιρέσεις σε τμήματά τους. Τα έργα όμως που έχουν διατηρηθεί και συντηρηθεί είναι οι δύο «σκάλες» που υπάρχουν στο Ζαγόρι. Του Βραδέτου και της Βίτσας. Ονομάζονται «σκάλες» διότι καλύπτουν μεγάλες υψομετρικές διαφορές και το καλντερίμι τους έχει αναβαθμούς με πέτρες σφηνωμένες κάθετα στο έδαφος προς διευκόλυνση της ανάβασης ή κατάβασης και αποφυγή του ολισθήματος. Ειδικά η σκάλα του Βραδέτου είναι ένα εξαιρετικό έργο με αισθητική και απόλυτη προσαρμογή στο φυσικό περιβάλλον. (Φωτογραφίες 1-2)

¹⁵ Λαμπρίδης, Ι., *Περί των εν Ηπείρω Αγαθοεργημάτων*, Μέρος δεύτερον, εν Αθήναις τύποις Γεωργίου Κιούση, 1880, σελ. 79

Φωτογραφία 1. Η Σκάλα του Βραδέτου
Picture 1. The stepped path to Vradeto

Φωτογραφία 2. Άποψη της Σκάλας του Βραδέτου από τον Νότο
Picture 2. South view of the stepped path to Vradeto

Δεν θα πρέπει να παραληφθεί και μια αναφορά στα άλλα λιθόκτιστα έργα που συναντά κανείς στα μονοπάτια του Ζαγορίου, τα πέτρινα Γεφύρια. Είναι από τα λίγα μέρη στην Ελλάδα όπου υπάρχει τόσο πυκνή συγκέντρωση γεφυριών. Εκτός του ότι σήμερα πλέον έχουν γίνει τοπόσημα και έχουν αποκτήσει τουριστικό ενδιαφέρον, στην μελέτη του δικτύου των μονοπατιών μας βοηθούν με τον εξής απλό τρόπο: *Για να υπάρχει γεφύρι, υπήρχε δρόμος που το διάβαινε*. Αυτό βέβαια ισχύει στις περιπτώσεις που βρίσκονται γεφύρια σε σημεία που σήμερα δεν υπάρχει προφανής λόγος για την ύπαρξή τους στην θέση αυτή.

Βάζοντας λοιπόν όλα αυτά τα δεδομένα σε έναν χάρτη είναι δυνατόν να εξαχθούν κάποια ασφαλή συμπεράσματα για την ύπαρξη μονοπατιών που σήμερα δεν είναι ορατά.

Ποια όμως είναι η εικόνα του δικτύου των μονοπατιών σήμερα, τον 21^ο αι.; Εκτός από αυτά που χάθηκαν διότι «πάτησε» επάνω τους ο αμαξιτός δρόμος, σε τι κατάσταση είναι το υπόλοιπο δίκτυο;

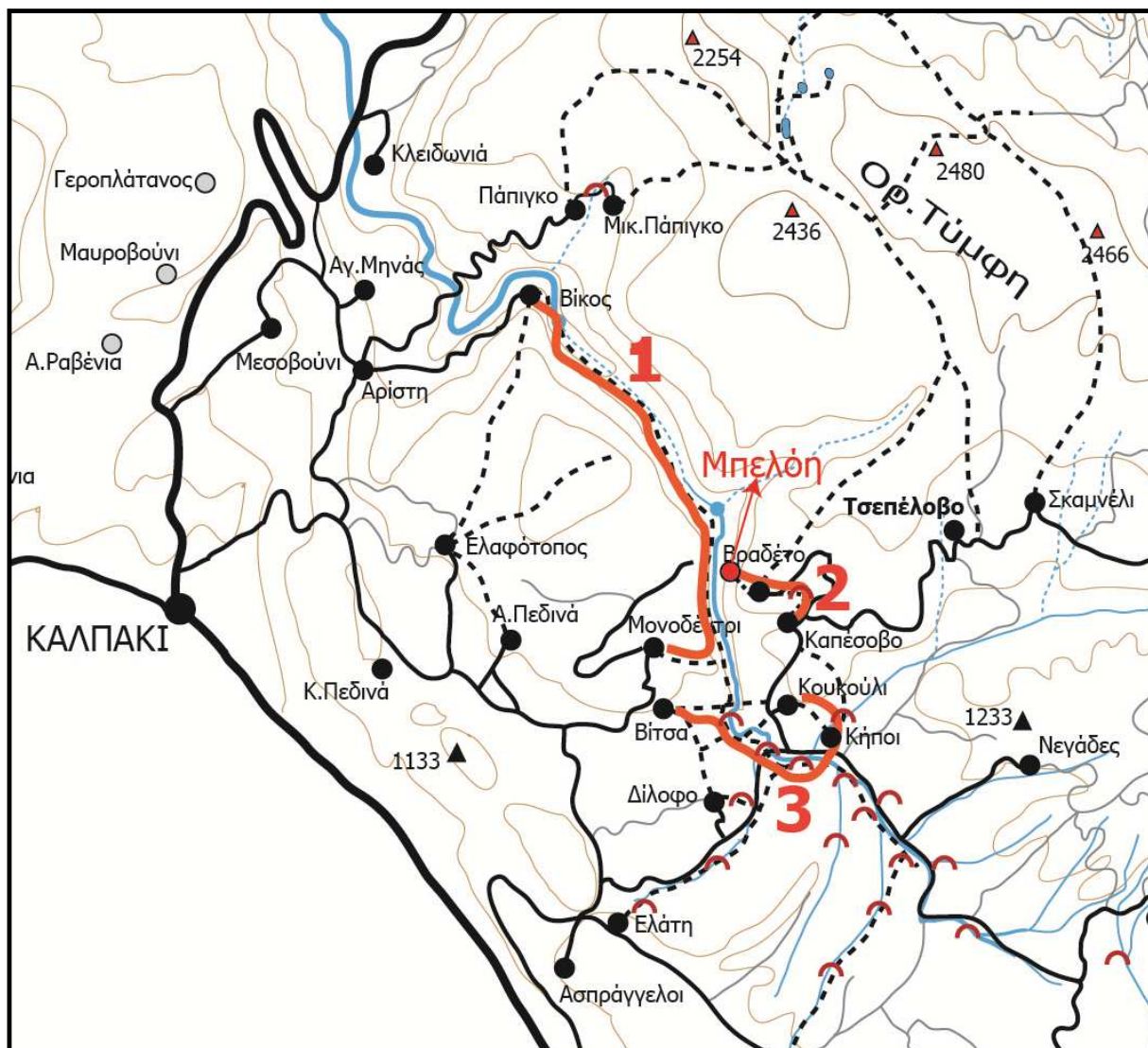
Όπως έχει ήδη αναφερθεί, τα μονοπάτια σήμερα χρησιμοποιούνται με διαφορετικό τρόπο και για άλλες ανάγκες από αυτές των προηγούμενων αιώνων. Το Ζαγόρι πλέον είναι ένας τόπος με ελάχιστους μόνιμους κατοίκους αλλά με πολύ μεγάλο αριθμό επισκεπτών όλη την διάρκεια του έτους. Ένα μεγάλο ποσοστό το επισκέπτεται για τις ορειβατικές και πεζοπορικές διαδρομές που προσφέρει. Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μια πολύ μεγάλη ανάπτυξη στις υποδομές που αφορούν στη διαμονή και στην εστίαση η οποία είναι σχετικά άνιση ως προς την προβολή και οργάνωση των υποδομών που απαιτούνται για τον πιο φυσιολατρικό και «κινητικό» τουρισμό. Αναφερόμαστε στις βασικές υποδομές για τη σήμανση και συντήρηση των μονοπατιών μεταξύ των χωριών και προς τα σημεία τουριστικού ενδιαφέροντος.

Δεν αρκεί να οργανώνονται ορειβατικοί μαραθώνιοι μια φορά το χρόνο για τους οποίους να γίνεται μια πρόχειρη σήμανση με σπρέι πάνω σε πέτρες και πλαστικές κορδέλες πάνω στα δέντρα, οι οποίες μετά των πέρας των αγώνων αφήνονται στα δάση να κρέμονται ή τις βρίσκει κανείς κομμένες και πατημένες πάνω στις διαδρομές μαζί με πλαστικά μπουκάλια. Πρέπει να υπάρχει μια συνέπεια και οργάνωση καθ' όλη την διάρκεια του χρόνου και για πάντα.

Επειδή στο πλαίσιο της παρούσας ανακοίνωσης δεν είναι δυνατή η περιγραφή όλων των διαδρομών, θα γίνει μια επιλεκτική αναφορά σε κάποιες χαρακτηριστικές διαδρομές από το Κεντρικό Ζαγόρι όπου υπάρχει η μεγαλύτερη συγκέντρωση χωριών, γεφυρών και περιοχών ιδιαίτερου φυσικού κάλους.

Ένα εξαιρετικό παράδειγμα τουριστικής διαδρομής είναι η διάσχιση του φαράγγιού του Βίκου. Ξεκινώντας από το χωριό Βίκο, κατεβαίνει κανείς στο φαράγγι όπου είναι και οι πηγές του Ποταμού Βοϊδομάτη, και μπορεί να καταλήξει σε πολλά χωριά του κεντρικού Ζαγορίου ανάλογα την κατεύθυνση που θα ακολουθήσει βγαίνοντας από τη στενωπό του φαράγγιού. Ένα πρώτο χωριό είναι το Μονοδέντρι. Η διαδρομή αυτή ΒΙΚΟΣ – ΦΑΡΑΓΓΙ ΒΙΚΟΥ – ΜΟΝΟΔΕΝΤΡΙ (Σκαρίφημα 8 διαδρομή 1) έχει καθαρά τουριστικό χαρακτήρα και μέχρι τώρα δεν έχει παρατηρηθεί κάποια αναφορά σε αυτήν στα ιστορικά κείμενα. Είναι γύρω στα 12,5 χλμ και χρειάζεται περίπου 5-6 ωρ. για να ολοκληρωθεί. Η διαδρομή είναι εξαιρετικού φυσικού κάλους αλλά θα πρέπει να σημειωθεί ότι απαιτείται ο σωστός εξοπλισμός και κάποια εμπειρία στο ορεινό περπάτημα για την ολοκλήρωσή της. Υπάρχουν απόκρημνα σημεία τα οποία χρειάζονται κάποια προσοχή. Στην αρχή και το τέλος της διαδρομής υπάρχουν και μεγάλες υψομετρικές διαφορές¹⁶.

¹⁶ Στα 2/3 περίπου της διαδρομής, πριν την ανάβαση προς το Μονοδέντρι σε ένα απόκρημνο σημείο κοντά στην κοίτη του ποταμού υπήρχε σιδερένια σκάλα η ανάβαση της οποίας απαιτούσε και την χρήση των χεριών. Σχετικά πρόσφατα, πληροφορηθήκαμε από τον ορειβάτη και οδηγό διαδρομών Μανώλη Διαμαντόπουλο ότι αντικαταστάθηκε από κτιστή πέτρινη σκάλα.

Σκαρίφημα 8. Διαδρομές μονοπατιών και δρόμων σε τμήμα του Ζαγορίου
Sketch 8. Paths and roads at a part of Zagori

Μια από αυτές είναι κάτω από τις επιβλητική κορφή της Αστράκας στην Τύμφη και ακολουθεί την διαδρομή: ΚΑΠΕΣΟΒΟ – ΣΚΑΛΑ ΒΡΑΔΕΤΟΥ – ΒΡΑΔΕΤΟ – ΜΠΕΛΟΗ. (Σκαρίφημα 8 διαδρομή 2)

Το Καπέσοβο είναι ένα χωριό το οποίο επικοινωνεί με το Τσεπέλοβο, το Κουκούλι και το Μονοδέντρι, ενώ το Βραδέτο μπορεί να χαρακτηριστεί ως «τερματικό» χωριό με τα δεδομένα του παλιού δικτύου. Το τέλος της διαδρομής που ονομάζεται «Μπελόη» δεν είναι χωριό αλλά μια τοποθεσία στην άκρη του οροπεδίου με θέα όλη την χαράδρα του Βίκου. Είναι εντυπωσιακό, προκαλεί δέος και λέγεται και «μπαλκόνι του Ζαγορίου». Είναι μια διαδρομή που συνδυάζει βόλτα πάνω στο παλιό δίκτυο των οικισμών περνώντας από δύο μικρά γεφύρια και από την κτιστή στα βράχια «Σκάλα του Βραδέτου» αλλά έχει και τουριστικά χαρακτηριστικά με το τέρμα της στο Μπελόη. Το τμήμα από το Καπέσοβο μέχρι το Βραδέτο ανήκει στην κατηγορία της ορεινής πεζοπορίας και έχει μήκος περίπου 3,5 χλμ. με μέγιστη υψομετρική διαφορά από το χαμηλότερο σημείο γύρω στα 300μ. Από το Βραδέτο στο σημείο Μπελόη είναι μια ομαλή, χωρίς κλίσεις διαδρομή, πάνω σε ένα οροπέδιο γύρω στα 1400μ. και διαρκεί περίπου 45'.

Μια άλλη διαδρομή πιο ελεύθερη και με πολλές επιλογές κατεύθυνσης είναι μεταξύ ορισμένων γεφυριών ανάμεσα από τα χωριά Βίτσα – Κουκούλι – Κήποι και Δίλοφο. Σήμερα έχει αποκτήσει τουριστικό χαρακτήρα με στόχο την περιήγηση σε υπέροχα γεφύρια. Η αρχική της χάραξη είχε ως σκοπό την επικοινωνία των χωριών σε ένα τοπίο με πολλά ποτάμια και ρέματα που οδήγησαν και στους λόγους κατασκευής τόσο πολλών πέτρινων γεφυριών.

Είναι μια διαδρομή που συνδυάζει οικισμούς, λιθόστρωτα καλντερίμια, πέρασμα γεφυρών, περπάτημα σε κοίτες, σε δάση, με υψομετρικές διαφορές αλλά και ομαλά τμήματα. Μπορεί να γίνει κυκλικά αλλά και από χωριό σε χωριό με πολλούς συνδυασμούς. Οι επιλογές είναι πολλές για να περιγραφούν αναλυτικά η καθεμία αλλά ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα, διάρκειας περίπου 2-3 ωρών, θα μπορούσε να είναι:

ΒΙΤΣΑ – ΣΚΑΛΑ ΒΙΤΣΑΣ – ΓΕΦ. ΜΙΣΙΟΥ – ΓΕΦ. ΚΟΚΟΡΟΥ – ΓΕΦ. ΠΛΑΚΙΔΑ - ΚΗΠΟΙ - ΓΕΦ. ΚΟΝΤΟΔΗΜΟΥ – ΚΟΥΚΟΥΛΙ (Σκαρίφημα 8 διαδρομή 3)

Η σκάλα της Βίτσας είναι λιθόστρωτη και κάθε γεφύρι είναι τελείως διαφορετικό και μοναδικό. Είναι εύκολη διαδρομή που συνδυάζει αρκετές εναλλαγές στο τοπίο με μόνο ίσως μειονέκτημα, για τους φανατικούς φυσιολάτρες, την μη αποφυγή της συνάντησης με τον σύγχρονο αμαξιτό δρόμο.

4. Συμπεράσματα

Γεννιέται σήμερα το ερώτημα του πως θα συντηρηθούν, αξιοποιηθούν και αναδειχθούν τα μονοπάτια αυτά που βρίσκονται μέσα σε ένα εξαιρετικό φυσικό τοπίο, συνδέουν χωριά παραδοσιακής αρχιτεκτονικής και διαβαίνουν πέτρινα γεφύρια μοναδικού χαρακτήρα. Ο ορεινός τουρισμός, ο οικοτουρισμός και οι αθλητικές δραστηριότητες είναι πλέον διαδεδομένα στα Ζαγοροχώρια. Ο προβληματισμός όμως είναι εάν οι δραστηριότητες αυτές προστατεύουν ή καταστρέφουν, τη φύση, τα χωριά, τα μονοπάτια, τα γεφύρια και ότι άλλο υπάρχει σε αυτό το ορεινό σύμπλεγμα εδώ και αιώνες.

Τα τελευταία χρόνια με πρωτοβουλία τοπικών συλλόγων και αθλητικών - ορειβατικών οργανώσεων διανοίγονται και καθαρίζονται τα μονοπάτια έτσι ώστε να είναι εφικτοί από απλοί περίπατοι έως και ορεινοί μαραθώνιοι. Εξαιρετική πρωτοβουλία που χρειάζεται στήριξη και συνειδητοποίηση των συμμετεχόντων και των οργανωτών σχετικά με τον σεβασμό για την φύση και το τοπίο που τους προσφέρουν αυτές τις απολαυστικές διαδρομές.

Πρέπει να υπάρχει στήριξη και χρηματοδότηση από την πολιτεία, ενημέρωση για ευρωπαϊκά προγράμματα και προπαντός σωστή αξιοποίηση των κονδυλίων που διατίθενται για την αποκατάσταση και συντήρησή τους. Οι μεμονωμένες και σποραδικές ενέργειες δυστυχώς δεν αρκούν και δεν έχουν διάρκεια.

Η εικόνα που υπάρχει σήμερα στα περισσότερα από τα μονοπάτια δεν είναι ικανοποιητική για ένα τόπο με τόσο τουριστικό ενδιαφέρον. Η σηματοδότηση είναι ανεπαρκής και η διάνοιξη και συντήρησή τους δεν είναι οργανωμένη αλλά περιστασιακή.

Το Ζαγόρι έχει ανάγκη την δέουσα προσοχή μας για την σωστή αξιοποίηση του ορεινού αυτού τόπου που είναι και ο λόγος που απέκτησε και τον χαρακτηρισμό «τόπος ιδιαίτερου φυσικού κάλους και αρχιτεκτονικής» .

Βιβλιογραφία

- Leake, W.M., *Travels in Northern Greece*, Vol. I-II-III-IV, J.Rodwell New Bond Street London, 1835
- Αραβαντινός, Π., *Χρονογραφία της Ηπείρου των τε ομόρων Ελληνικών και Ιλλυρικών χωρών*, τομ. Α + Β, τυπ. Σ.Κ.Βλαστού, εν Αθήναις 1856.
- Γλυκή, Μ., *Δρομοδείκτης των ακολούθων οκτώ ημερών. Μεθ'αξιόλογον υποσημειώσεων του καθενός μέρους, Πελοποννήσου, Βοιωτίας, Αττικής, Θεσσαλίας, Ηπείρου, Μπόσνας, Μακεδονίας και Θράκης*, Εν Βενετία 1829
- Δαλκαβούκης, Β., *Μετοικεσίες Ζαγορισίων (1750-1922): Προσεγγίσεις στις διαδικασίες προσαρμογής μιας τοπικής κοινωνίας στην ιστορική συγκυρία*, Εκδ. Ριζαρείου Σχολής, Θεσσαλονίκη 1999.
- Κοσμά, Θ. – Αθανασίου Ψ., *Γεωγραφία Αλβανίας και Ηπείρου*. Εξ' ανεκδότου χειρογράφου του Κοσμά Θεσπρωτού με τοπογραφικά σκαριφήματα και γεωγραφικούς χάρτες του ιδίου, προλεγόμενα και σημειώσεις Αθ. Χ. Παπαχαρίση, Β' έκδοση, Εκδ. Ε.Η.Μ, Ιωάννινα 1964.
- Λαμπρίδης, Ι., *Ζαγοριακά*, ος προσετέθησαν και τινά περί Ηπείρου, εν Αθήναις εκ του τυπογραφείου της Αυγής, 1870.
- Λαμπρίδης, Ι., *Ηπειρωτικά Μελετήματα*, (Ιωάννινα - Αλή Πασάς - Κούρεντα και Τσαρκοβίτσα - Καστανοχώρια - Μαλακάσι - Ιερά Σκηνώματα - Πωγώνι - Ζαγόρι - Σούλι), τομ. Β', τεύχη 1-10, β' έκδοση, εκδ. Ε.Η.Μ., Ιωάννινα 1993.
- Λαμπρίδης, Ι., *Περί των εν Ηπείρω Αγαθοεργημάτων*, Μέρος δεύτερον, εν Αθήναις τύποις Γεωργίου Κιούση, 1880.
- Μακρής, Γ., Παπαγεωργίου, Σ., *Το χερσαίο δίκτυο επικοινωνίας στο κράτος του Αλή Πασά Τεπελενλή: Ενίσχυση της κεντρικής εξουσίας και απόπειρα δημιουργίας ενιαίας αγοράς*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1990.
- Μαντάς, Σ., Χαμάκος, Θ., *Η Σκάλα του Βραδέτου, οδοιπορώντας στο Ζαγόρι*, εκδ. Ελληνική Παιδεία, Αθήνα 2003.
- Παπαβρανούσης, Σ., "Οι συγκοινωνίες, οι δρόμοι και τα γεφύρια στο Ζαγόρι άλλοτε και τώρα", σελ. 167-178, Πρακτικά Β' Συμπόσιου Λόγου – ο Λόγος για το Ζαγόρι, εκδ. Το Ζαγόρι μας, Ιωάννινα 19-20 Νοεμβρίου 1988
- Παπαγεωργίου, Γ., *Οικονομικοί και κοινωνικοί μηχανισμοί στον ορεινό χώρο: Ζαγόρι (μέσα 18^{ου} – αρχές 20^{ου} αι.)*, Εκδ. Ριζαρείου Σχολής, Ιωάννινα 1995.
- Πουκεβίλ, Φ.Κ.Ο.Λ., *Ταξίδι στην Ελλάδα: Ηπειρος*, εκδ. Συλλογή, Αθήνα 1994.
- Σακελλαρίου Μ.Β., (επιμ.) *Ηπειρος 4000 Χρόνια Ελληνικής ιστορίας και πολιτισμού*, Συλλογικός τόμος, Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., Αθήνα 1997
- Σαρηγιάννης, Γ., «Η εξέλιξη του οικιστικού δικτύου του Ζαγορίου», Πρακτικά πρώτου Συμποσίου Λόγου – Ο Λόγος για το Ζαγόρι, Ιωάννινα 1986, σελ. 70-80.
- Χαρίσης, Β., *Ζαγοροχώρια – Μελέτη Προστασίας*, εκδ. Γενικής Διευθύνσεως Οικισμού Υπουργ. Δημ. Έργων, Αθήνα 1979.
- Χρηστίδης, Β., *Η Αρχιτεκτονική του Κ.Ζαγορίου - το παράδειγμα του Κουκουλίου*, τομ Α, Ριζάρειον Ίδρυμα, Αθήνα 2004.

Πηγές φωτογραφιών και χαρτών

Αρχείο Μ. Μπαλοδήμου
Περιφέρεια Ιωαννίνων

Προφορικές Πηγές

Διαμαντόπουλος Μανώλης – Τοπικός οδηγός μονοπατιών, rafting, canyoning, σπηλαιολογίας στο Ζαγόρι Ιωαννίνων

Mountainous path networks in Zagorohoria, Epirus, Greece Their enhancement and contemporary use in the 21st century

M. Balodimou, Architect Eng., MSc K.U.Leuven,
PhD candidate, School of Architecture, NTUA.

Abstract

This paper describes and analyses the unique network of pathways forming links between villages and settlements in the mountainous area of Zagori in Epirus, North West Greece. Initially a historical review is made attempting to show the origins of their creation and development in relation to the old cart links and the more contemporary vehicular roads.

Following a brief description of the historical development of villages and settlements, the links of Zagori as a whole to the surrounding area are investigated. Next, the internal route network between the villages is described. Examples of typical routes and mountainous paths that relate to the old existing network, but also newer routes that currently attract visitors are shown.

Finally, conclusions are drawn regarding the condition of the mountainous paths and thoughts and proposals are presented regarding their contemporary use and enhancement.